

splinterde ongedifferentieerde toestand, waarin alleen het hiërarchisch georganiseerde kerk-instituut eenheid en samenhang kon brengen. Zij vertoonde een wereldlijke onderbouw en een kerkelijke bovenbouw, die in haar onderlinge verhouding beantwoordden aan het religieuze grondmotief van het Rooms-Katholicisme als de tot de 14e eeuw volledig overheersende geestelijke cultuurmacht: het motief van *natuur en genade*.

Het *sacrum imperium romanum* en de kerk omvatten de gehele christenheid, waarvan de keizer als het wereldlijk en de paus als het geestelijk hoofd werd beschouwd. Maar het gezag van de keizer steunde tot de 14e eeuw goeddeels op de kerk.

De wereldlijke onderbouw gaf een bonte schakering van sociale verbanden te zien, die naar twee modelvormen waren geconstitueerd: het gilde-type en het type van de mondverhouding, die zich weer vaak in megvormen met elkander kruisten.

Het gilde-type was een kunstmatige navolging van de primitieve oud-Germaanse sibbe; de mond-verhouding was een in meerdere of mindere mate verzwakte navolging van de oud-Germaanse absolute huismacht of *mund*¹¹).

Het eerste type kwam tot uitdrukking in de middeleeuwse steden met de daarin gevestigde burg-, koopmans- en ambachtsgilden en ten platte-lande in de vrije buurschappen of markgenootschappen. Het tweede type werkte zich in sterkere of verzwakte vormen uit in alle middeleeuwse heerschappijverhoudingen, in de hoge, middellijke en lage heerlijkheden, de leenbetrekkingen, de vroomhoven enz.

Het overheidsgezag was een zaak in de handel en niet een publiek ambt in dienst ener *res publica*. De landsheren konden er vrijelijk over beschikken. Eenmaal in handen gekomen van private personen of corporaties was het een onaantastbaar eigen recht van deze geworden. Vandaar dat de middeleeuwse autonomie steeds impliceerde de uitoefening van overheidsgezag uit eigen hoofde, hetgeen ook met de vorming van het politieke standenwezen niet veranderde. Bij deze ongedifferentieerde toestand der samenleving, waarbij met name de als gilden georganiseerde verbanden de mens naar alle levenssferen omvatten, kon een werkelijk staatswezen niet tot ontwikkeling komen.

De idee der *res publica* leefde nog slechts voort in de theorie der Romeinsrechtelijk geschoolde juristen en in de Aristotelisch-Thomistische wijsbegeerte. Maar zij had geen grondslag in de toenmalige sociale werkelijkheid.

Het middeleeuwse rechtsleven, zoals het zich vóór de receptie van het Romeinse recht en vóór de doorbraak van de moderne staatsidee

¹¹) Het woord „mund” (*mundium*) betekent hier, evenals bij de Romeinen het woord *manus*, de gewapende hand als symbool der huismacht.